

СПІЛКУВАННЯ ЯК ЧИННИК СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

(Вступна стаття редакційної колегії)

Складні й суперечливі реалії сьогодення по новому ставлять проблеми підготовки людини до успішного життя й діяльності в умовах надзвичайно швидких і глибоких змін. Це стосується не тільки її професійної кваліфікації, але й не менш важливого завдання з її належного особистісного розвитку. Він має полягати перш за все у формуванні її належної комунікативної компетенції, без якої людині важко розраховувати на встановлення нормальних стосунків з іншими людьми та плідної взаємодії з ними. Іншими словами, ця людина має формуватися й цілеспрямовано розвиватися як особистість.

Добре відомо, що далеко не кожна людина в процесі свого життя стає справжньою особистістю. Щоб стати нею, людині необхідно набути певного рівня інтелектуального, духовно-культурного й моральнісного розвитку, набути цілісності своїх усвідомлено-вольових проявів. Перш за все таке набуття може здійснюватися в процесі предметної, духовної і пізнавальної діяльності, а також в процесі міжособистісного спілкування. Результатом цих процесів саме і стає вироблення у людини системної якості, яка й дає вагомий підстави вважати її особистістю. Більш того, часто особистість, особливо в психології, і вважається специфічною характеристикою людського індивіда.

Як це не парадоксально звучить, але для того, щоб стати особистістю, ще недостатньо ні належної освіти, ні високої професійної кваліфікації. Для цього необхідно жити цікавим і повноцінним життям, усвідомлювати його глибокий сенс і своє призначення у цьому світі, мати багатий духовний світ і розвинути систему життєвих цілей і цінностей. Для цього людина повинна користуватися повагою у свого оточення й бути корисним членом суспільства, свідомо визначати своє ставлення до себе й до свого зовнішнього середовища.

Прискорення процесів суспільного розвитку та помітне його ускладнення потребують все більшої кількості справжніх особистостей і водночас висувають підвищені вимоги до їхньої якості. Власне ж якість особистості в силу її системного характеру визначається, поперше, рівнем розвитку її професійної й соціальної компетентності, а по-друге, розвитком професійно і соціально значущих особистісних рис і якостей відповідного індивіда.

Йдеться насамперед про його толерантність та відповідальність, про його здат-

ність до нормального співжиття і спільної діяльності з іншими людьми та розвиненість його комунікативних здібностей. Крім того, вкрай важливими характеристиками людини як особистості виступають морально-етичні погляди і переконання, їх неухильне й послідовне дотримання в діяльності, поведінці та у взаємовідносинах з іншими людьми.

Уявляється не просто показовим, а й цілком закономірним, що практично всі наведені риси і якості людина отримує безпосередньо в процесі спілкування та за його допомогою. Таким чином, людина як об'єкт інтересу філософської антропології стає особистістю під значним впливом свого спілкування з самими різними людьми, яке виступає об'єктом інтересу комунікативної філософії або філософії міжособистісного спілкування. У самому факті тісної взаємодії цих двох гілок загальної системи філософських знань знаходить підтвердження теза про цілісну єдність і дійсно системний характер цих знань. Більш того, можна стверджувати, що ця єдність є набагато ширшою й виходить за межі тих знань, які сьогодні доступні дослідникам.

Тісна співпраця філософів та представників конкретних наук, насамперед соціально-гуманітарної спрямованості здатна принести не просто цікаві плідні результати, а й відкрити принципово нові можливості формування особистості, допомоги людині у її становленні як особистості. Філософське осмислення сутності людини, глибокі дослідження її індивідуальної і соціальної психології мають знайти своє втілення в розробці дійових практичних рекомендацій для сімейного виховання дітей та їх наступного навчання, виховання, соціалізації й особистісного розвитку в системі освіти.

У зв'язку з цим надзвичайно важливим уявляється плідний розвиток такої відносно нової, але вкрай цікавої, корисної і перспективної галузі, якою постає філософія впливу. Адже без належного впливу суспільства на своїх членів та на осмислення ними своїх прав і обов'язків, на їхню життєву активність важко розраховувати на належний розвиток самого суспільства. Без належного впливу суспільства і практично кожного громадянина на владу та на самі процеси її формування неможливо подолати ту глибоку системну кризу, яку переживає наша країна протягом всього періоду свого незалежного існування.

Реалії сьогодення, перш за все прискорення науково-технічного прогресу та його фактична трансформація в інноваційний тип світового розвитку, ведуть до посилення суспільної потреби в особистостях – професіоналах, лідерах – для всіх сфер суспільного виробництва у самому широкому його розумінні. Разом з цим зростають вимоги до них, до характеру їхнього мислення, їхньої активної життєвої позиції, їхньої духовності та відповідальності за долю не тільки свого безпосереднього оточення, а всієї країни і навіть ширше – за долю всієї людської цивілізації.

І знову повторимо тезу, що одним з надзвичайно дійових механізмів формування, становлення й розвитку особистості виступають її спілкування та інші форми взаємовідносин з людьми, насамперед зі свого безпосереднього оточення. В процесі цих взаємовідносин людина не тільки набуває рис і якостей особистості, а й отримує визнання себе як особистості з боку не лише оточення, а й тих, з ким доводиться випадково перетинатися. Люди відзначають прояви особистості в широкому розмаїтті її психічних рис, в загальній спрямованості її діяльності й розвитку, в особливих рисах її характеру й цілісності поглядів, світоглядних позицій, життєвих цілей і цінностей.

Вказані риси і якості особистості розвиваються і проявляються у вчинках, поведінці й діяльності. Тому було б помилково вважати, що ці риси і якості є щось отримане людиною від народження, а її вчинки й поведінка є зовнішнім проявом її незмінної природи. Також невірно вважати і що її вчинки і поведінка визначаються виключно ситуацією, що склалася, що мінливість її рис і якостей позбавлена будь-якої стабільності.

Адже результати досліджень психологів і фізіологів та й сама життєва практика переконливо свідчать, по-перше, про існування своєрідного каркасу особистості, тобто відносно чіткої і стабільної сукупності її особистісних рис і якостей, які зовні дійсно проявляються у її вчинках і поведінці, в діяльності та взаємовідносинах з людьми. По-друге, людина постійно розвивається не тільки в дитинстві, а й протягом всього життя. Вона враховує свій досвід, в тому числі досвід вибудовування взаємовідносин з людьми й відповідним чином прагне коригувати свої вчинки і поведінку, свій характер спілкування.

Безумовно, такі дійсно отримані при народженні якості, як характер та темперамент людини практично незмінні, однак такі її набути риси, як культура та вихованість допомагають їх контролювати свої емоції, а отже певною мірою управляти зовнішніми проявами характеру і темпераменту. До цього її спонукає і необхідність нормального співіснування та співпраці з іншими людьми, і потреба у повазі та суспільному визнанні, і прагнення до максимальної своєї особистісної самореалізації. Ці чинники зумовлюють трансформацію людини як особистості, здійснювану під впливом як усвідомленого саморозвитку, так і прояву дії синергетичних закономірностей самоорганізації і самоуправління.

Психологам добре відомий і такий феномен, як когнітивна пластичність людського мозку. Він полягає у здатності мозку вдосконалювати навички людини, особливо у розв'язанні проблем, а також відносно розуміння і пам'яті. А це вдосконалення й більш досконалі навички безпосередньо впливають на дії й поведінку людини, на характер її взаємовідносин і спілкування з іншими людьми. В процесі ж взаємодії та спілкування відбувається вдосконалення існуючих знань і навичок, а також формування і засвоєння нових.

В цьому моменті чітко проявляється як надзвичайно важливо роль і значення спілкування в житті й діяльності людини, у її становленні й розвитку як особистості, так і взаємозалежність між цими процесами. Цікавим проявом такої взаємозалежності виступає існування цілої системи прямих і зворотних зв'язків між ними. Узагальнено їхню сукупність можна трактувати як вплив психологічний й інших буттєвих характеристик людини на характер її відносин з партнерами по спільній діяльності і на спілкування з ними, з одного боку.

З іншого ж боку, результати цієї взаємодії, взаємовідносин і спілкування, в тому числі й реакція оточення людини на її дії й поведінку, зумовлює певні зміни в характері її подальших взаємовідносин і спілкування. При цьому одним з найдійовіших чинників впливу на її формування і становлення як особистості стає саме спілкування. По-перше, воно як переважно вербальна форма відносин здатне чітко й безпосередньо діяти на психіку людини, змушуючи її поводитися так, як це передбачено прийнятими у даній спільноті нормами і правилами. По-друге, феномен спілкування

використовує такий широкий спектр вербальних і невербальних засобів, що дозволяє передавати найтонші відтінки впливу на ту чи іншу людину залежно від конкретної ситуації, в якій, власне, й відбувається її спілкування з кимось зі свої партнерів чи опонентів або з групою людей.

По-третє, сама природа людини як суспільної істоти зумовлює не просто потребу, а життєву необхідність її нормального співбуття зі своїм оточенням, а відтак і її бажання мати з ним сприятливі взаємовідносини. А їх встановлення швидше за все і легше за все досягається відповідним їй вербальним посилом в процесі міжособистісного спілкування та за його безпосередньою допомогою. Це ж спілкування дозволяє уточнювати нюанси взаємовідносин та умови, на яких вони можуть успішно здійснюватися.

По-четверте, практично кожній людині тією чи іншою мірою притаманна потреба постійного розвитку і збагачення свого духовного світу і підвищення рівня своєї культури. Задоволення цієї її життєвої потреби найбільш ефективно здійснюється саме через спілкування та за знов-таки за його допомогою. Навіть саме спілкування, його характер, структура та використовувані засоби постають і проявами культури людини, і свідченням, нехай неявним, її прагнення рівень цієї культури підвищувати.

По-п'яте, кожній людині звичайно доводиться спілкуватися з великою кількістю людей, інколи незнайомих, а то і взагалі випадкових. Крім того, є ще й анонімне спілкування через засоби масової інформації та соціальні мережі. Все це створює цілком реальну небезпеку інформаційної надмірності, яка може негативно впливати на психіку й соціально-психічне самопочуття людини. Тому в сучасних умовах розвинена особистість повинна навчитися специфічно диференційованому реагуванню на загальний комунікативний фон. Іншими словами, вона має добре розуміти, на які повідомлення необхідно відповідати, які слід просто брати до уваги, а які байдуже пропускати повз вуха.

Окремий випадок становить спілкування з людьми, які дотримуються прямо протилежних позицій у порівнянні з вами. В сучасній Україні багато тих, хто не просто висловлює свою точку зору на різні події, а й активно заперечує саму можливість існування

інших поглядів на них. Як свідчить сама життєва практика, переконати цих людей неможливо через непохитність їхніх позицій та їхнє небажання навіть слухати того, хто цих позицій не поділяє. В такій ситуації, впевнившись у цій непохитності, не варто навіть марно витрачати час на виклад своїх поглядів, оскільки ви не будете почуті. Порозуміння досягти тут неможливо, доцільно сказати щось на кшталт «історія покаже» або «залишимося кожен зі своєю точкою зору».

Надзвичайно складні й суперечливі реалії сучасної України не можуть не впливати на характер взаємовідносин і способи міжособистісного спілкування. Цей вплив зазнає певної інтерференції з процесами активізації міжкультурної комунікації, з розвитком інформаційних технологій і засобів телекомунікації. Все це відкриває нові цікаві аспекти самого феномену спілкування й тенденцій його еволюції. Водночас відбуваються істотні зміни в напрямках і характері розвитку особистості, що стимулює філософсько-антропологічні дослідження. На наше глибоке переконання, дослідникам цих процесів варто звернути увагу на взаємовплив спілкування й особистісного розвитку в умовах інноваційного характеру сучасного етапу історії людської цивілізації й ринкової економіки.

Людина як суспільна істота може формуватися як особистість і проявляти себе у якості особистості тільки в соціумі, а цей прояв істотною, якщо взагалі не визначальною мірою відбувається в процесі її спілкування з іншими людьми. Метою і результатом спілкування стає цілеспрямований вплив суспільства на людину саме з метою її становлення як особистості, в тому числі за рахунок засвоєння нею норм, принципів і правил, прийнятих в цьому суспільстві.

Завдяки цьому засвоєнню людина й поводиться в суспільстві відповідно до цих норм, принципів і правил. Однак при цьому необхідно зробити три такі застереження. По-перше, в процесі свого особистісного розвитку людина не втрачає своєї індивідуальності. Тому у своїй діяльності й поведінці, в процесі взаємодії і спілкування вона проявляє певні особистісні риси і якості. По-друге, прояв індивідуальних якостей, які відрізняють цю конкретну людину від інших, є свідченням виокремлення особистості в соціумі. По-третє, практично кожна людина одночасно входить до складу кількох

різних спільнот (сім'ї, громади, фірми, релігійної чи політичної організації тощо), засвоюючи елементи норм, прийнятих в кожній з них, але не приймає повністю норм жодної з них, оскільки вони можуть суперечити одна одній. Особистість є носієм суспільних відносин тим більшою мірою, чим вона сильніше схильна до виокремлення в певній спільноті, а чим більше вона схильна до відокремлення, тим більше вона готова до входження в інші спільноти.

Активний розвиток філософії спілкування сьогодні значною мірою й пов'язаний з цими процесами. Фахівцям у цій сфері вкрай цікаво як визначити еволюцію характеру спілкування, так і звести в чітку систему феноменологію спілкування, його основні закономірності та механізми впливу на індивідуальне і суспільне буття людини, на її особистісний розвиток і становлення. За цих умов наш журнал як чи не єдине профільне видання в Україні з проблем філософії спілкування не може лишатися осторонь цих важливих процесів. Його авторський актив працює над осмисленням та усвідомленням взаємодії та взаємовпливу комунікативних процесів та особистісного розвитку. Їх інтерес привертають способи і механізми прояву і спільної дії спілкування, діяльності й виховання як стрижневих чинників становлення і розвитку особистості.

Зазначена проблематика не є якоюсь частковою гілкою на могутньому дереві філософії. Вона тісно пов'язана з усіма напрямками філософських досліджень, оскільки сама постає і важливим атрибутом людської особистості, і засобом обміну думками між самими філософами в процесі обговорення ними тих чи інших проблем. В попередніх номерах нашого журналу детально було показано зв'язок цієї гілки з кореневою системою цього дерева, яку являють собою онтологія і гносеологія, аксіологія та інші основоположні напрямки філософської системи.

Разом з тим ми прагнемо співпрацювати з психологами, які вивчають феномен спілкування та його вплив на формування і розвиток особистості зі своїх позицій і за допомогою свого специфічного інструментарію. Однак їхні результати значною мірою допомагають і філософському осмисленню проблем цієї взаємодії, сприяють розвитку як філософії спілкування, так і філософської антропології. А вона, у свою чергу допомагає осмисленню сучасної еволюції людської особистості під істотним

впливом досягнень науково-технічного та соціального прогресу, які сьогодні розвиваються темпами, яких до цього ніколи людство не бачило. А це не може не впливати і на розвиток самої особистості.

Для філософії, на відміну від природничих, та й більшості соціально-гуманітарних наук характерним є не просто широкий плюралізм думок, але й певною мірою толерантне ставлення до цього самих філософів. Тому й наш журнал завжди відкритий навіть для тих авторів і їхніх матеріалів, які звичайно прийнято називати дискусійними. Цей основоположний принцип редакційної політики був і залишається незмінним. І ми раді вітати на шпальтах журналу нових авторів з оригінальними ідеями і новими підходами до аналізу проблем міжособистісного спілкування, оскільки їх розв'язання набуває сьогодні особливої гостроти й актуальності.

Водночас ще одним основоположним принципом редакційної політики нашого журналу є неприпустимість безпідставного приниження нашої країни, ігнорування її культурно-історичних традицій і духовних цінностей народу. Ми даємо й даватимемо рішучу відсіч спробам нав'язати хибні уявлення про якусь меншовартість України та її сторичних перспектив, в тому числі, безумовно, її європейського вибору. Сподіваємося, що наші потенційні автори і читачі з розумінням і готовністю сприйматимуть ці принципи й керуватимуться ними у стосунках з редакційною колегією та один з одним.

Ми впевнені в тому, що проблема взаємодії та взаємозалежності процесів особистісного розвитку людини та її спілкування з іншими людьми зацікавить філософів, психологів та просто людей, які звичайно цікавляться подібними питаннями. Увага дослідників до цієї проблеми може сприяти вдосконаленню цілеспрямованого впливу на людей, насамперед в системі освіти, сприяти підвищенню духовності й культури юдей і якості соціокультурного простору.

З глибокою повагою і щирими побажаннями
нових творчих здобутків,
*В. Г. Кремень, голова координаційної ради,
С.О. Заветний, головний редактор журналу,
О.С. Пономарьов, відповідальний секретар
редакційної колегії*